

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

ΚΑΙ

ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστὶν τε καὶ εἶναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΑΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

Heinrich Rickert τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg.
— Karl Joël τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Basel. — Ernst Hoff-
man τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg. — Erich Frank,
τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Marburg. — Guido Calogero τακτ.
καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ρώμης. — Ραφ. Δήμου, καθ. τοῦ Πανε-
πιστημίου Harvard τῶν Ἡν. Πολ. τῆς Ἀμ. — Κ. Τριανταφυλλόπου-
λος τακτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. — August Faust
ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Heidelberg. — Μιχ. Τσαμαδὸς σύμβου-
λος ἐπικρατείας. — Χ. Τζωρτζόπουλος ἔκτ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου
Θεσσαλονίκης. — Franz Boehm ὑφηγ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg
— Παν. Κανελλόπουλος ὑφηγ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Κωνσταν-
τῖνος Τσάτσος ἔκτ. καθ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. — Ἰωάν. Θεοδορα-
κόπουλος ὑφηγ. Πανεπιστημίου Θεσβνίκης. — Θεμ. Τσάτσος ὑφηγ.
Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ

ΨΑΡΡΩΝ 41

1932

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ ΚΑΙ Η ΜΥΘΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ *)

(Τέσσαρες όμιλίες)

ΥΠΟ

ΙΩΑΝΝΟΥ Θ. ΚΑΚΡΙΑΔΗ

III

Τοῦ Πινδάρου ἡ δράση σκεπάζει τὰ πρῶτα πενήντα χρόνια τοῦ πέμπτου αἰῶνα. Γεννημένος τὸ 518 ὁ ποιητὴς σ' ἓνα χωριὸ κοντὰ στὴ Θήβα ἔγραψε τὸ πρῶτο του, ὅσο ξέρομε ἡμεῖς, ποίημα εἴκοσι κάπου χρόνων· τὸ τελευταῖο του τὸ ἔδωσε ὕστερα ἀπὸ μισὸν αἰῶνα, τὸ 446, ὅταν εἶχε περασμένα πιά τὰ ἑβδομήντα.

Μέσα σ' αὐτὰ τὰ χρόνια ἡ Ἑλλάδα ζῆ ἱστορικὰ γεγονότα ἀπὸ τὰ πιὸ σημαντικά: εἶναι ἡ ἐποχὴ τῶν περσικῶν πολέμων. Ἡ ἐπανάσταση τῶν Ἰώνων, οἱ μάχες στὸ Μαραθῶνα καὶ στὶς Θερμοπύλες, στὶς Πλαταιῆς καὶ στὴ Μυκάλῃ, ἡ ναυμαχία στὸ στενὸ τῆς Σαλαμίνας, ὕστερα οἱ ἐπιθετικοὶ πόλεμοι τῶν Ἑλλήνων στὴν Ἀσία, ἀκόμη καὶ οἱ ἀρχές τοῦ ἐμφυλίου σπαραγμοῦ πέφτουν στὴν ἐποχὴ αὐτὴ μέσα.

Τώρα διαμορφώνεται καὶ ὁ ἀρχαῖκός ἑλληνικὸς πολιτισμὸς σὲ κλασικό. Ἡ Ἀθήνα χαίρεται μιὰ πνευματικὴ κίνηση ἐξαιρετικὴ. Στὰ χρόνια αὐτὰ κατορθώνεται ἡ τελείωση τῆς τραγωδίας· ὁ Αἰσχύλος εἶναι λίγο μεγαλύτερος ἀπὸ τὸν Πίνδαρο. Τὸ 458, δώδεκα χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸ τελευταῖο ποίημα τοῦ Θηβαίου ποιητῆ, ἀνεβάζεται στὴ σκηνὴ τὸ τελειότερο ἔργο τοῦ τραγικοῦ, ἡ Ὀρέστεια. Μιὰ δεκαετία πιὸ πρὶν ὁ Σοφοκλῆς εἶχε νικήσει γιὰ πρώτη φορὰ στοὺς δραματικούς ἀγῶνες τοῦ 468. Ἀπὸ τὸ 488 ἡ κωμῳδία εἶναι ἐπίσημα ἀναγνωρισμένη στὰ μεγάλα Διονύσια. Ὁ Σιμωνίδης, ἓνας μεγάλος ποιητὴς, ὕμνεῖ τὶς νίκες τῶν Ἑλλήνων στοὺς περσικούς πολέμους. Οἱ λογογράφοι δουλεύουν τὸν περὶ λόγον καὶ ἀνοίγουν τὸ δρόμον γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ Ἡροδότου. Τὴ φιλοσοφία τῆς ἐποχῆς τὴν ἀντιπροσωπεύουν ὁ Ἡράκλειτος ἀπὸ τὴν Ἐφεσο καὶ ὁ Ἀναξαγόρας ἀπὸ τὶς Κλαζομενές, πού ἔρχεται νὰ ἐγκατασταθῆ στὴν Ἀθήνα. Στὴν Ἀττικὴ ἀκμάζουν πλάστες μεγάλοι, ὁ Κάλαιμις, ὁ Μύρων κι' ὁ ἄγνωστος, πού ἔχυσε τὸ χάλκινον πρότυπον τοῦ Ἀπόλλωνα τοῦ ὀμφαλοῦ· ὕστερα ὁ Πολύγνωτος, ὁ μεγάλος ζωγράφος.

*) Συνέχεια ἀπὸ τὴ σελ. 470 τοῦ προηγουμένου τόμου τοῦ Ἀρχείου.

Στὴν αἰτική ἀγγειοπλαστική ἀνθίζει ἓνας ρυθμὸς καινούργιος, ὁ ἐρυθρόμορφος. Τώρα θεμελιώνεται ὁ Παρθενῶνας καὶ στοὺς Δελφοὺς χτίζεται ἡ θαυμάσια στοὰ τῶν Ἀθηναίων γιὰ τ' ἀφιερώματα τῆς ναυμαχίας τῆς Σαλαμίνας.

Μέσα σ' αὐτὴ τὴν τόσο γόνιμη πνευματικὴ περίοδο ποιά θέση κρατεῖ ὁ Θηβαῖος ποιητής;

Ἄν ὀλόκληρον αὐτὸν τὸν πολιτισμὸν τὸν ἐξετάσωμε σχετικὰ μὲ τὴν καταγωγὴν του καὶ τὶς τάσεις του, ποὺ τὶς βλέπομε νὰ ὀλοκληρώνονται στὴν κλασσικὴν Ἀθῆνα ὕστερα ἀπὸ λίγα χρόνια, πρέπει νὰ ὀμολογήσωμε, ὅτι ὁ Πίνδαρος στὴν κίνησιν αὐτὴν στάθηκε ἐντελῶς ξένος, δὲν τὴν ἐξυπηρέτησε μὲ κανένα τρόπο. Πρῶτα πρῶτα ποὺ στὸ σημαντικώτερον ἱστορικὸ περιστατικὸ τῶν χρόνων αὐτῶν, τοὺς περσικοὺς πολέμους, δὲν ἐπῆρε οὔτε ψυχικὰ μέρος. Εἶναι γνωστὸ, πῶς ἡ πατρίδα τοῦ ποιητῆ δὲ θέλησε ν' ἀντισταθῆ στὸν ἐπιδρομέαν πρόθυμα ἔδωσε ἔγῃ καὶ ἕδωρ, τὸ σημεῖο τῆς ὑποταγῆς, στοὺς ἀποσταλμένους τοῦ Δαρείου καὶ τοῦ Ξέρξη ὕστερα. Ὁ ἴδιος ὁ Πίνδαρος μ' ἓνα του ποίημα ἕμνησε σὲ τέτοιες ὥρες τὴν Ἑσυχία, ἀποκρούοντας ρητὰ τὸν πόλεμον. Στὶς Πλαταιῆς οἱ συμπατριῶτες του στάθηκαν στὸ πλευρὸ τῶν Περσῶν καὶ πολέμησαν μὲ ξεχωριστὸ πείσμα τοὺς ἄλλους Ἕλληνας. Κι' ὁ ποιητὴς ἀποφεύγει ὡς τὸ τέλος τῆς ζωῆς του, ὅσο μπορεῖ, ν' ἀναφερθῆ στὶς περιστατικὰ τοῦ πολέμου ἐκείνου· δὲ φαίνεται νὰ κατάλαβε ποτὲ τὴν σημασίαν τῆς νίκης αὐτῆς γιὰ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμὸν.

Ὁ Πίνδαρος ἀκμάζει τὸν πέμπτον αἰῶνα κι' ὅμως δείχνει σὰν ἓνας ἀρχαῖκός ποιητής, καθὼς ἀντιπροσωπεύει τὰ ἰδανικὰ μιᾶς ξεπερασμένης πιά ἐποχῆς, ἡ ἀλήθεια εἶναι, πῶς τὰ ἰδανικὰ αὐτὰ τὰ ἔχει ξεπεράσει ἡ Ἀθῆνα, ὅπου ἀνθίζει τὸ ἰωνικὸ πνεῦμα, αὐτὸ ποὺ κρατεῖ πάντα τὴν πρωτοπορεία στὴν πνευματικὴ κίνησιν. Στὴν ἄλλη Ἑλλάδα ἡ πρόοδος ἀκολουθεῖ ἓναν ρυθμὸν σιγανώτερον. Ὅμως ἐπειδὴ τὰ χρόνια αὐτὰ εἶναι τὸ πλεονῶν ἢ Ἀθῆνα, ποὺ μᾶς τραβάει μὲ τὴν πνευματικὴν τῆς ἀκμὴ καὶ ἀσυναίσθητα ἀποτελεῖ τὸ μέτρο τῆς σύγκρισης, γι' αὐτὸ ἀκούοντας τὸν Πίνδαρον ἔχομε τὴν αἴσθησιν, ὅτι ἀντικρούομε ἓναν ποιητὴν, ποὺ γεννήθηκε τουλάχιστον μισὸν αἰῶνα ἀργότερα ἀπὸ τὴν ἐποχὴν του.

Ὁ Πίνδαρος εἶναι ὁ γνησιώτερος ἀντιπρόσωπος τῶν ἰδανικῶν τῆς ἀριστοκρατίας, ποὺ βαστοῦσε ἀκόμη τὴ δύναμίν της στὶς δωρικὰς πολιτείας. Γεννημένος ὁ ἴδιος ἀπὸ γένος ἀριστοκρατικὸν κι' ἀναθρεμμένος σὲ μιᾶν ἀριστοκρατικὴν πολιτείαν μέσα ὁ ποιητὴς δὲν ἐπρόδωσε τὰ ἰδανικὰ τῆς τάξης του ποτέ. Δὲν ἐδέχτηκε ξένη ἐπίδρασιν κι' ἄς σπούδασε ἓναν καιρὸν στὴν Ἀθῆνα, κι' ἄς ταξείδευε κάποτε στὴ Σικελίαν σὲ τυράννων μεγαλόπρεπες αὐλές. Ἐμεινε ὡς τὸ θάνατόν του ἀνεξέλειχτος.

Ἡ ἀριστοκρατία, ποὺ πιστεύει ὁ Πίνδαρος, δὲν ὀρμάει νὰ καταχτήσῃ κόσμους καινούργιους, ὑλικοὺς καὶ πνευματικούς, ὅπως τὸ ἀνήσυχον ἰωνικὸ πνεῦμα. Τὴν πρόοδον δὲ τὴν θέλει. Μένει πιστὴ στὴν

παράδοση, μένει δεμένη με τὸ χῶμα τῆς πατρίδας, με τὴ θρησκευτικὴ πίστη τῶν πατέρων. Δὲ ζητάει ν' ἀνοίξη πλατιά τὰ φτερά τῆς σκέψης, τῆς ἀρκεῖ ἡ πραχτικὴ σοφία κερδισμένη ἀπὸ τὴν πείρα τῆς ζωῆς. Τὸ ἰδανικὸ τῆς : μιὰ ζωὴ γαλήνια, χωρὶς πολέμους, ἡ ἡσυχία καὶ ἡ εὐνομία, ποὺ γιὰ τὸν κόσμον αὐτὸ ἐνσαρκώνεται φυσικὰ σὲ μιὰν ἀριστοκρατικὴν μόνο κοινωνία.

Ἡ ζωτικότης τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν ξεχύνεται στὴν ἀσκήση τοῦ σώματος, ὅμως ὄχι τόσο γιὰ πολέμους, ὅσο γιὰ ἀγῶνες. Μιὰ νίκη στὸ δρόμο, στὴν πάλη, στὴν πυγμὴ, ἀκόμα περισσότερο στὴν ἀρματοδρομία σ' ἓναν ἀγῶνα πανελλήνιο, στὴν Ὀλυμπία ἢ στοὺς Δελφούς, ζυγίζει ἐδῶ πιότερον ἀπὸ μιὰν ὅποια πνευματικὴ νίκη. Μακαρισμένος ὁ νικητὴς, ἄξιος νὰ σταθῆ πλάι στοὺς ἡρωικοὺς προγόνους του, μακαρισμένη ἡ γενεὰ του, μακαρισμένη ἡ πατρίδα του. Ὁ νικητὴς ἐνσαρκώνει περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον τὴν ἀρετὴ.

Μιὰ ἡ ἀρετὴ αὐτὴ δὲν εἶναι αὐτοϊκανοποίητη. Ὁ νικητὴς δὲν κλείνεται στὸ σπίτι του μέσα νὰ τὴ χαρῆ, σὰν τὸ σοφό, ποὺ γιορτάζει μονάχος μιὰ πνευματικὴ του νίκη, χωρὶς νὰ τοῦ μικραίνει τὴ χαρὰ ἡ ἀδιαφορία τῶν ἄλλων. Σ' ἓναν ἀθλητὴ τὸ ἀναγκαῖο συμπλήρωμα τῆς νίκης εἶναι ἡ δόξα. Χωρὶς δόξα, χωρὶς φήμη ἡ ἀρετὴ εὐκολὰ ξεχνιέται μέσα σὲ μιὰ, τὸ πολὺ δυὸ γενιές. Κι' ὅμως τὸ τετελεσμένον ἔσλον, γιὰ νὰ μιλήσω μετὰ τὴ γλῶσσα τοῦ Πινδάρου, τὴ νίκη τὴν κερδισμένη, δὲν πρέπει κανεὶς χαμαὶ σιγᾶ καλύψει, νὰ τὴ χώση στὴ γῆ μέσα ἀθόρυβα. Ἐνα ἄγαλμα πρέπει νὰ στηθῆ στὸν τόπο τῶν ἀγῶνων, γιὰ νὰ διαιώνιζῃ τὸ μεγάλο κατόρθωμα, κι' ἓνας ὕμνος, ἓνας ἐπίνικος, παραγγελμένος καὶ πληρωμένος σ' ἓναν μεγάλο ποιητὴ καὶ ποὺ ἓνας χορὸς θὰ τὸν τραγουδήσῃ σὲ μιὰ γιορτερὴ συγκέντρωση, θὰ διαλαλήσῃ κι' αὐτὸς τὴ δόξα τοῦ νικητῆ. Χωρὶς ὕμνο ἡ νίκη χαρίζει μιὰ πολὺ ἐφήμερη χαρὰ : ὅταν κανεὶς, Ἀγησίδαμε, κατορθώσῃ κάτι καλὸ—μιὰ νίκη—καὶ δὲν ἔμνηθῆ, ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς φτάνοντας στὴν πύλη τοῦ Ἄδου θὰ ἔχη ζήσει μάταια, γιὰτὶ χάρισε μιὰ πολὺ μικρὴ μονάχα εὐτυχία στὸν ἑαυτὸ του, ποὺ τόσο κοπίασε—μετὰ τὸ θάνατό του μαζί θὰ σβύσῃ κι' ἡ ἀνάμνηση τῆς νίκης του *).

Στὸν πολιτισμὸ αὐτὸ τὸν ἀριστοκρατικὸ, ποὺ πάει σιγὰ-σιγὰ νὰ σβύσῃ, προσπαθεῖ ὁ Πίνδαρος νὰ χαρίσῃ καινούργια ζωὴ, νὰ τοῦ βαθύνῃ τὸ πνευματικὸ περιεχόμενον μετὰ τὴ βοήθεια μιᾶς ἐξυψωμένης θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς ιδέας.

Ὁ ποιητὴς πιστεύει ἀπόλυτα στὴν ἀνωτερότητα τῆς ἀριστοκρατικῆς τάξης. Ἡ ἀρετὴ εἶναι κάτι, ποὺ γεννιέται μετὰ τὸν ἄνθρωπο μαζί καὶ ἰδιάζει φυσικὰ στοὺς εὐγενεῖς, ποὺ κατορθώνουν νὰ τὴν ὀλοκλη-

*) Καὶ ὅταν καλά ἐρξαις ἀοιδᾶς ἄτερ

Ἀγησίδαμ', εἰς Ἀΐδα σταθμὸν

ἀνὴρ ἴκηται, κενεὰ πνεύσαις ἔπορε μόχθῳ βραχὺ τι τερπνόν (Ὀλ. 10, 91).

ρώσουν με τῶν θεῶν τὴ βοήθεια καὶ με τὴ δική των προσωπικὴ προσπάθεια. "Σοφὸς ὁ πολλὰ εἰδὼς φυᾶ". "Ὅσοι ζητοῦν ν' ἀντλήσουν τὴν ἀρετὴ ἀπὸ τὴ μάθηση μονάχα, μένουν πάντα ἀσήμαντοι, δὲν ἀποχτοῦν ποτὲ σταθερότητα καὶ τελειότητα.

Γενικὰ στὸ λογικὸ - γνωστικὸ στοιχεῖο δὲ δίνει μεγάλη σημασία γιὰ τὴν ἀνθρώπινη μόρφωση ὁ Πίνδαρος. Γι' αὐτὸ καὶ δὲ φιλιώθηκε ποτέ του με τὸ ἰωνικὸ πνεῦμα, αὐτὸ ποὺ καλλιέργησε τόσο τὸν ὀρθολογισμό, ποὺ ἐξίσωσε τοὺς ἀνθρώπους, ἄρχοντες καὶ ταπεινοὺς, ὕστερα ποὺ με τὴν ἀδιάκοπη ἀνησυχία του ζήτησε νὰ ταράξη τὴ γαλήνη τῆς στενῆς ζωῆς, ποὺ ζοῦσαν ὡς τότε οἱ ἀνθρώποι καὶ ποὺ τοὺς ἱκανοποιοῦσε ὡστόσο ἀπόλυτα. Ὁ Ὀδυσσεύς, ὁ πολυπλάνητος, ὁ πονηρός, ὁ ἀνήσυχος αὐτὸς τύπος, ἀντιπροσωπεύει γιὰ τὸν Πίνδαρο ἀκριβῶς τὸ ἰωνικὸ πνεῦμα, ποὺ ἀνήσυχος διψοῦσε κι' αὐτὸ νὰ πλανηθῆ καὶ νὰ γνωρίσῃ κόσμους καινούργιους, ὕλικούς καὶ πνευματικούς. Γι' αὐτὸ κι' ἀντιπαθεῖ τὸν ἥρωα αὐτὸν τόσο πολὺ ὁ ποιητὴς μας.

Κι' οὔτε γιὰ τὴν ἰωνικὴ ἐπιστήμη θέλει νὰ ξέρῃ τίποτα. Παραλογισμὸς κι' ἀσέβεια ἢ προσπάθειά της νὰ βαθύνῃ στὰ μυστικὰ τῆς φύσης, νὰ ἐξηγήσῃ τὸν κόσμον. Τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 433 μέσα στὴν ἡμέρα σκοτίστηκε ξαφνικὰ γιὰ πολλὴν ὥρα ὁ δίσκος τοῦ ἡλίου ὀλόκληρος. Πρὶν ἀπὸ ἑκατὸν εἴκοσι δύο ὀλόκληρα χρόνια ὁ Θαλῆς στὴν Ἰωνία εἶχε προβλέψει μιὰν ὀλικὴ πάλι ἡλιακὴ ἔκλειψη. Καὶ τὴν ἐποχὴ τοῦ Πινδάρου δὲ θ' ἀνησύχησαν οἱ Ἰῶνες. Ὅμως γιὰ τὸν Πίνδαρο τὸ φαινόμενο εἶναι ἀδύνατο νὰ δεχτῆ μιὰ φυσικὴ ἐξήγησι· γι' αὐτὸν ἡ ἔκλειψη εἶναι τὸ θεϊκὸ προμήνυμα μιᾶς βαρειᾶς συμφορᾶς. Γράφει ἓνα ποίημα, ποὺ ψάλλεται σὲ μιὰ λιτανεία στὸν Ἰσμήνιον Ἀπόλλωνα, γιὰ νὰ διώξῃ τὸ κακὸ μακριὰ τουλάχιστο ἀπὸ τὴν πατρίδα τοῦ ποιητῆ:

*Ἀχτίδα τοῦ ἡλίου, ἢ μάγνα τῶν ματιῶν, τί μελετᾶς,
μακρόθωρη, καὶ στὴν ἡμέρα μέσα, ὑπέρτατο ἄστρο, κλέφτικες;
Τὴ δύναμη τοῦ ἀνθρώπου ἀνήμπορη καὶ τῆς σοφίας ἔκαμες
τὸ δρόμο, εὐθὺς σὲ μονοπάτι ὡς ὄρμησες σκοταδερό.*

*Ἀπρόσμενο, ποὺ πρὶν δὲν ἦταν, κάτι νὰ μᾶς φέρῃς πᾶς;
"Ὁχι! ἐσὺ ἢ δρομάρισσα μ' ἀλόγου δρομῆ, στὸ Δία ξορκίζω σε
τὸ θεϊκὸ σ' ὄλους μας ποὺ ἔφτασε σημάδι, ὃ δέσποινα,
στρέψε το γιὰ τὴ Θήβα, βγάλ' το σὲ καλό!*

* * *

*Πολέμον φέρνεις τάχα μήνυμα; μὴ τοῦ καρποῦ φθορά;
μὴ χιόνι ἀνείπωτα βαρὺ; καταραμένη μήπως στάση;
μὴ ἀδειάση ἢ θάλασσα στὸν κάμπο; μὴν παγώση ἢ χώρα;
μὴ καλοκαίρι φτάση νοτερό κι' ὄλο βροχὲς κακές;
μήπως τὴ γῆ νὰ κατακλύσῃς θὲς*

καὶ μιὰ γενιὰ καινούργια ἀνθρώπινη ἀπαρχῆς τὰ πλάσης;
Γιὰ ὅ,τι θὰ πάθω ἀντάμα μὲ ὄλους δὲ θρηνηῶ καθόλου! *)

Τῆ σωματικῇ δύναμη καὶ τῆ σοφία τοῦ ἀνθρώπου ὁ Πίνδαρος τὰ ἔνοιωθε ἀνήμπορα μπροστὰ σ' ἓνα τέτοιο θεϊκὸ σημάδι. Οἱ Ἴωνες φυσιολόγοι ἔλεγαν, πὼς δὲν ἦταν παρὰ ἓνα ἀπλὸ φυσικὸ φαινόμενο, τὸ εἶχαν λέει ἐξηγήσει μὲ τὴν ἐπιστήμη των. Εἶχε ἄδικο ὁ ποιητὴς νὰ τοὺς κατηγορῇ, ὅτι ζητοῦσαν νὰ κόψουν καρποὺς σοφίας ἄγουρους;

Ὅχι τὸ γνωστικόν, ἀλλὰ τὸ ἠθικὸ-θρησκευτικὸ στοιχεῖο εἶναι, ποὺ παίρνει τὴν ἀσφαιρικήν ἀξίωσιν. Τοῦ Πινδάρου ἡ θρησκευτικότης δὲν κλείνει ἀμφιβολίας μέσα της, στὴν πίστη του δὲν προβληματίζεται ὁ ποιητὴς. Γεμάτος εὐλάβεια στήνει ἀγάλματα κι' ἱερὰ σὲ διάφορους θεούς· μὲ τὸν δελφικὸν Ἀπόλλωνα βρῖσκεται σὲ στενώτατη σχέση.

Οἱ θεοὶ εἶναι, ποὺ χαρίζουν καὶ τὴ φυσικὴ ἱκανότητα καὶ τὸν πλοῦτο καὶ τὴ νίκη καὶ τὸ κάθε τι στὸν ἀνθρώπο. Ὁ θνητός, κι' ὅταν ἀκόμα τοῦ στείλουν συμφορὰς ἐπάνω του, ὅσο βαρεῖς, δὲν ἔχει παρὰ νὰ ὑποταχθῆ στὴ θεία θέληση. Ἡ ἀντίσταση καὶ οἱ ὑπερήφανες διαμαρτυρίες, ποὺ τόσες φορὲς παρουσιάζονται οἱ ὁμηρικοὶ θνητοὶ νὰ κάνουν στοὺς θεοὺς των, γιὰ τὸν Πίνδαρο ὄχι μόνο ἀσέβεια δείχνουν, μὰ καὶ μάταιες εἶναι. Τὰ σύνορα τῆς γῆς εἶναι στενὰ καὶ πρέπει ὄλοι νὰ ξέρουμε ὡς ποῦ φτάνουν.

Κι' ὅμως δὲν εἴμαστε ὀλότελα παραδομένοι στὴν αὐθαιρεσία τοῦ

*) Ἀκτὶς ἀελίου, τί, πολύσκοπ', ἐμήσαο,
ὦ μᾶτερ ὀμμάτων, ἄστρον ὑπέρτατον
ἐν ἀμέρῃ κλεπτόμενον; (Ϸ) ἔθηκας ἀμάχανον
ἰσχύν τ' ἀνδράσι καὶ σοφίας ὁδὸν
ἐπίσκοτον ἀτραπὸν ἐσσυμένα.
ἐλαύνεις τι νεώτερον ἢ πάρος;
ἀλλὰ σε πρὸς Διός, ἱπποσόα θεάς,
ἰκετεύω, ἀπήμονα
εἰς ὄλβον τινὰ τράποιο Θήβαις,
ὦ πότνια πάγκοινον τέρας

* * *

... πολέμοιο δὲ σᾶμα φέρεις τινός,
ἢ καρποῦ φθίσιν ἢ νικητοῦ σθένος
ὑπέρφατον, ἢ στάσιν οὐλομένην
ἢ πόντου κενέωσιν (Ϸ) ἄμ πέδον
ἢ παγετὸν χθονὸς ἢ νότιον θέρος
ὔδατι ζακότῃ ρέον,
ἢ γαῖαν κατακλύσαισα θήσεις
ἀνδρῶν νέον ἐξ ἀρχᾶς γένος;
ὄλοφύρομαι οὐδέν, ὅτι πάντων μέτα πείσομαι (Παι.9,1).

οὐρανοῦ, γιατί ἐκεῖ πάνω δὲν κυριαρχοῦν πιά τόσο τ' ἀνθρώπινα πάθη. Ὑστερα ἀπὸ τὸν Ὅμηρο τοὺς θεοὺς εἶχε προσπαθήσει νὰ τοὺς ἀνυψώσῃ σὲ περασμένα χρόνια ὁ Ἡσίοδος ἀπὸ τῆ Βοιωτία πατριώτης του καὶ συνεχιστῆς του ὁ Πίνδαρος. Οἱ πινδαρικοὶ θεοὶ κλείνουν μέσα των καὶ δύναμη καὶ σοφία ἀπεριόριστη, μὰ καὶ πίστη καὶ δικαιοσύνη καὶ καλωσύνη. Βέβαια οἱ τελευταῖες αὐτὲς ἀρετὲς δὲν ἀποτελοῦν ἀκόμη ἰδιότητες τοῦ θεοῦ ἀπόλυτες, ὅσο ὕστερα στὸν Πλάτωνα νὰ ποῦμε. Ὁ πινδαρικός θεὸς εἶναι ἀκόμα φθονερός, ὡστόσο ἡ πίστη τοῦ ἀνθρώπου στὴ δικαιοσύνη του ἔχει δυναμώσει ὄχι λίγο.

Εἶδαμε στὴν προηγούμενη ὁμιλία τὸν Ὅμηρο νὰ πλάθῃ τοὺς θεοὺς του μὲ ἀρετὴ ἠθικὴ ἀδιαφορία, μὲ πάθη δυνατὰ κι' ἀνθρώπινα, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος νὰ παίρῃ ἀπὸ τὰ χέρια των τὸ θαῦμα, καθὼς ὑποτάζει κι' αὐτοὺς κάτω ἀπὸ τὸν φυσικὸ νόμο. Ὁ Ὅμηρος κρατεῖ ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ τοὺς θεοὺς πιὸ κοντὰ στοὺς ἀνθρώπους, στὴ γῆ. Ἀπεναντίας ὁ Πίνδαρος, πού ὁ ἰωνικὸς ὀρθολογισμὸς δὲν τὸν ἀγγίζει καθόλου, δὲν ἀρνεῖται τὸ θαῦμα. Ὁ πινδαρικός θεὸς στὴν παντοδυναμία του σπάει τὴν τάξη τῆ φυσικῆ χωρὶς δυσκολία :

*Ὅμως τοῦ θεοῦ τὸ χέρι στέκει φῶς ἀγνὸ
μέσ' ἀπ' τὴ μαύρη νύχτα νὰ σηκώσει,
καὶ πάλι μὲ σκοιάδι μαυροσύγνεφο
τὴν καθαρὴ τῆς μέρας λάμψη νὰ πλακώσει *)*.

Στὸν Ὅμηρο οἱ θεοὶ ἔσκυβαν μπροστὰ στὸ φυσικὸ νόμο, τώρα σκύβουν στὸν ἠθικὸ περισσότερο. Πόσο ξεχωρίζει ἡ μιὰ ἀντίληψη ἀπὸ τὴν ἄλλη, μποροῦμε νὰ τὸ καταλάβωμε καλά, ὅταν προσέξωμε, τί παραδόσεις διαλέγει καὶ δέχεται ὁ κάθε ποιητής. Ὁ Ὅμηρος ἀποφεύγει εἶδαμε ν' ἀναφέρει τὴν ἀφύσικη γέννηση τῆς Ἀθηνᾶς ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ Δία, τὴν ἑτεροήμερη ἀθανασία τῶν Διοσκούρων, τὸν Πήγασο ἀκόμη καὶ τὶς μεταμορφώσεις τῆς Θέτιδας σὲ λιοντάρι, σὲ φεῖδι, σὲ φωτιά, σὲ νερό, ὥσπου νὰ ὑποκύψῃ στὸ θνητὸ ἄρπαγά της, τὸν Πηλέα, πού τὴν παραμονεύει μιὰ νύχτα, τὴν ὥρα πού ἡ θεὰ χορεύει μὲ τὶς ἀδελφές της. Ὁ Πίνδαρος ὅλες αὐτὲς τὶς παραδόσεις ὄχι μόνο τὶς διηγεῖται, ἀλλὰ καὶ τὶς πιστεύει.

Θεῶν θαύματα ἀναφέρει κι' ἄλλα ὁ Πίνδαρος συχνά· ὅτι ἔγιναν πραγματικά, δὲν ἀμφισβῆται οὔτε μιὰ στιγμή. Ἐκεῖνο, πού ἀμφισβῆται, εἶναι οἱ ἠθικὲς ἀδυναμίες, πού δείχνουν οἱ θεοὶ στὴν παράδοση. Μάχες τῶν Ὀλυμπίων μεταξύ των παρασυρμένων ἀπὸ τὰ πάθη των, πού

*)

Θεῶν δὲ δυνατὸν μελαίνας
ἐκ νυκτὸς ἀμίαντον ὄρσαι φάος,
κελαινεφεῖ δὲ σκότει
καλύψαι σέλας καθαρὸν ἡμέρας (ἀπ. 108 b).

τόσο συχνά παρουσιάζει ὁ Ὅμηρος, πῶς εἶναι δυνατὸ νὰ δεχτῆ ὁ ποιητής; *Στόμα μου, ρίξε μακριὰ τὸ λόγο αὐτό· γιατί νὰ κατηγορῆ κανεὶς τοὺς θεοὺς εἶναι σοφία μισητή...* *Ἄσε μακριὰ ἀπὸ τοὺς ἀθάνατους τὸν πόλεμο καὶ τὴν κάθε μάχη*^{*)}). Στὴν ἀντίθεσή του αὐτὴ με τὸν Ὅμηρο ὁ Πίνδαρος συντροφεύει τοὺς φιλόσοφους, τὸν Ξενοφάνη, τὸν Ἡράκλειτο, τὸν Πλάτωνα, πού γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους κήρυξαν τὸν πόλεμο στὸ μεγαλύτερο ποιητὴ τοῦ ἔθνους των. Κι' ὕστερα ἄσχετα με τὸν Ὅμηρο ὁ Πίνδαρος εἶχε προστά του ἓνα πλῆθος μυθικῆς ἱστορίας, πού τὶς εὑρίσκει στοὺς κυκλικοὺς ποιητές; στὸν Ἡσίοδο, στοὺς ἄλλους λυρικοὺς, ὕστερα στὶς διάφορες προφορικές παραδόσεις. Μήπως κι' ἐδῶ δὲν ἐσκόνταρτε σὲ διηγήσεις ἀκατάλληλες; Σὲ μιὰν ἀνυψωμένη ἀντίληψη θεῶν καὶ ἡρώων, ὅπως παρουσιάζεται στὸν Πίνδαρο, ἡ ἀναθεώρηση τῶν μύθων εἶναι ὑποχρέωση ἀπαράβατη. Φυσικὰ τὴ μυθικὴ παράδοση ὁ ποιητὴς δὲ θὰ τὴν ἀπορρίψει συνολικά, μιὰ καὶ τὴν πιστεύει σὰν ἱερὴ ἱστορία. Θὰ κοιτάξῃ νὰ τὴ διορθώσῃ μόνο, μιὰ προσπάθεια ἀνάλογη μ' αὐτὴ, πού ἐγίνε στὴν Παλαιὰ Διαθήκη γιὰ νὰ διασκευαστῇ ἡ ἀρχαία ἑβραϊκὴ παράδοση σύμφωνα με τὴν προοδεύουσα τότε θρησκευτικὴ πίστη.

Ὅσο δὲν εἶναι αὐτὸς ὁ μόνος λόγος, πού ἀναγκάζει τὸν Πίνδαρο ν' ἀναθεωρήσῃ τὴν παράδοση. Ὑπάρχει κι' ἓνας δεύτερος ὄχι λιγώτερο σημαντικός. Γιὰ νὰ τὸν βροῦμε χρειάζεται νὰ ἐξετάσωμε πρῶτα τὴ σημασία τοῦ μύθου στὸν ἐπὶνικο τὸν πινδαρικό:

Ὁ ἐπὶνικος, τὸ τραγούδι, πού παραγγέλλεται σ' ἓναν ποιητὴ καὶ πού σὲ μιὰ γιορτῇ ψάλλεται ἀπὸ ἓναν χορὸ γυμνασμένων νέων, ἀκούεται μιὰ φορὰ μόνο ἀπὸ ἓνα περιορισμένο κύκλο ἀνθρώπων κι' ὅμως δὲν πρόκειται γιὰ μιὰν ἐφήμερη ποίηση, προσωρισμένη νὰ ξεχαστῇ γρήγορα, ὅπως θὰ νόμιζε κανεὶς. Ὁ ἐπὶνικος - περιεχόμενο καὶ μελωδία - ἀπλώνει, γίνεται γνωστὸς σὲ μεγάλο κύκλο, γιατί δὲν εἶναι μόνο τοῦ νικητῆ ἢ ἐπιθυμία νὰ διαλαληθῇ ἡ δόξα του πλατιά, μὰ καὶ τοῦ ποιητῆ νὰ διακηρύξῃ τὴν πίστη του ὅσο γίνεται σὲ περισσότερους.

Ἀπὸ τοῦ Πινδάρου τὰ ποιήματα τὰ πιὸ πολλά, πού μᾶς σώθηκαν εἶναι ἀκριβῶς ἐπὶνικοι. Σ' αὐτοὺς ὁ ποιητὴς, ὅσο κι' ἂν εἶναι ὑπερχειρὸς νὰ συμμορφωθῇ με τὶς ἀπαιτήσεις τῆς οἰκογένειας, ποὺ παράγγειλε κι' ἐπλήρωσε τὸ ποίημα, δὲν μιλεῖ στὸν ἓναν καὶ γιὰ τὸ ἓναν μόνο. Ἡ νίκη ἐνὸς νέου στὴν πάλη, στὸ δρόμο, στὴν πυγμῶν, τοῦ γίνεται ἀφορμὴ μόνο γιὰ νὰ κηρύξῃ παντοῦ σ' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους τὴν ἀπόλυτην ἀλήθεια.

*) ... ἀπό μοι λόγον
 τοῦτον, στόμα, ρῖψον·
 ἐπεὶ τό γε λοιδορῆσαι θεοὺς
 ἐχθρὰ σοφία...
 ... ἔα πόλεμον μάχαν τε πᾶσαν
 χωρὶς ἀθανάτων...

(Ὀλ. 9,35)

Σὲ κάθε ἐπίνικο — αὐτὸς εἶναι ὁ κανόνας — ὁ ποιητὴς διηγείταί ἓνα μῦθο. Ἐκεῖνο, ποὺ ἐνώνει τὰ τωρινὰ μὲ τὰ ἔργα τοῦ παλίου μυθικοῦ καιροῦ, εἶναι ἡ ἐξύψωση τοῦ νικητῆ ὡς τὸν κόσμον τὸν ἡρωικό, ὁ παραλληλισμὸς τῆς νίκης του μὲ τ' ἀνάλογα κατορθώματα τῶν ἡρωικῶν προγόνων του. Στὸν Πίνδαρον ἡ μυθικὴ παράδοση παίρνει ἐξαιρετικὴ σημασία. Εἶναι ἀλήθεια, πὼς τὴν παλαιότερη γενικὰ ἐποχὴ ὁ κάθε ποιητὴς προσπαθεῖ καὶ μὲ τὸ μῦθο καὶ μὲ κάθε μέσο νὰ μορφώσῃ. Κανεὶς ὅμως δὲν ἔχει τόσο βαθειὰ συναίσθησι τῆς εὐθύνης του γιὰ μιὰ τέτοια ἀποστολή, ὅσην ὁ Πίνδαρος — ἴσως κι' ὁ Αἰσχύλος. Ὁ ραψωδός, ποὺ ὑμνεῖ τὰ 'κλέα' τῶν ἀνδρῶν, θέλει τὸ πῶς πολὺ νὰ διασκεδάσῃ τὸ ἀκροατήριό του. Καὶ στοὺς παλαιότερους λυρικοὺς, ὅσο μπορούμε νὰ ξέρουμε, οἱ μῦθοι δὲν παίρνουν βαθύτερη σημασία. Ὅμως ὁ Πίνδαρος, ὁ σοφός, ὅπως χαρακτηρίζεται μόνος του, ποὺ δὲν κλείνει μέσα του τὸ ταλέντο καὶ τὴ χαρὰ τῆς ἀφήγησης, καθὼς οἱ Ἴωνες, δὲν ἔχει σκοπὸ μὲ τὴ μυθικὴ διήγησι νὰ διασκεδάσῃ τοὺς ἀκροατὲς του. Μιὰν ἱστορία, ὅπως τὸ ἐρωτικὸ ἐπεισόδιο τῆς Ἀφροδίτης μὲ τὸν Ἄρη, ποὺ ψάλλει στὴν Ὀδύσεια ὁ Δημόδοκος ὁ ραψωδός γιὰ νὰ εὐθυμήσῃ τοὺς Φαίακες, δὲν μπορούσε νὰ πιάσῃ στὸ στόμα του ὁ Πίνδαρος ποτέ.

Μὲ τὸ μῦθο, ὅπως καὶ μὲ τὶς γενικὲς γνώμες, ποὺ διατυπώνει προσωπικὰ στὸ ἔργο του μέσα κάθε στιγμῇ ὁ ποιητὴς, ζηταί νὰ παρουσιάσῃ στοὺς ἀνθρώπους τὰ ἰδανικά του καὶ νὰ τοὺς κερδίσῃ γι' αὐτά. Γι' αὐτὸ κρατεῖ πάντα τὴν ἴδιαν ἐλευθερία τῆς γλώσσας καὶ τῆς γνώμης εἴτε σὲ ἔφηβους ἀπλαστοὺς μιλεῖ εἴτε σὲ τύραννους παντοδύναμους. Ἡ μυθικὴ παράδοση εἶναι μαζί μὲ τὰ γνωμικὰ τὸ ὄργανο γιὰ νὰ ἐκφραστῇ ἡ σοφία τοῦ ποιητῆ· ὁ μῦθος ὑποτάσσεται στὸ πνεῦμα του, ἀλλάζει μορφὴ καὶ νόημα, δὲν ἀναφέρεται παρὰ γιὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὴν ἠθικὴ, τὴ θρησκευτικὴ, ἀκόμα καὶ τὴν κοινωνικὴ πίστι τοῦ Πινδάρου. Οἱ παλιὲς ἱστορίαι δὲ ζωντανεύουν ἓναν παλιὸ πολιτισμὸ, μόνον μεταβάλλονται σ' ἓνα ἰδεατὸ πρότυπο ἑνὸς πολιτισμοῦ, ποὺ θέλει ὁ ποιητὴς νὰ ἰδῇ ν' ἀπλώνη γῦρο του· παρουσιάζονται σὰν τὰ πραγματικά, τὰ ἱστορικά—κι' ἄς ἀνήκουν στὸν ἡρωικὸ κόσμον—γεγονότα, ποὺ ἐπαληθεύουν τὴ γνώμη τοῦ σοφοῦ· γίνονται παράδειγμα.

Γιὰ τοὺς δύο λοιπὸν αὐτοὺς λόγους, πρῶτα γιὰτὶ οἱ θεοὶ ἔχουν ἀποχτήσῃ ἠθικὸ βάθος μεγαλύτερο, κι' ὕστερα γιὰτὶ στὴν παράδοση πρέπει νὰ πραγματωθοῦν ὅσες ἰδέαι ζῆ ὁ ποιητὴς, εἶναι ἀνάγκη οἱ μῦθοι νὰ μετασχηματιστοῦν καὶ νὰ βαρύνῃ τὸ νόημά των. Ὁ μετασχηματισμὸς αὐτὸς δὲν παρουσιάζεται σὰν ἓνα ἀπλὸ παιχνίδι τῆς φαντασίας, σὰ μιὰν ἀνθαίρετη ἐπέμβασι τοῦ ποιητῆ στὴν παλιὰ παράδοση ὅπως, ὅπου κι' ὅσο θέλη. Ὁ Πίνδαρος προβαίνει στὴν ἀλλαγὴ μὲ μιὰ ἐξαιρετικὴ συναίσθησι εὐθύνης καὶ πιστεύει, ὅτι μὲ τὴν προσπάθειά του αὐτὴ ἀποκατασταίνει τὴν πραγματικὴ μορφὴ τῶν μύθων, ποὺ οἱ παλαιότεροί του ποιητὲς εἶχαν παραμορφώσει· ὅτι τοὺς δίνει τὸ πραγματικὸ τῶν νόημα, ποὺ οἱ παλαιότεροι εἶχαν παρεξηγήσει. Ὁ

ποιητής δὲ δουλεύει στὴν αὐθαιρεσία, ἀλλὰ στὴν ἀλήθεια, μιὰν ἔννοια, ποὺ στὸν Πίνδαρο ἔχει ὄχι τόσο γνωστικὸ-λογικὸ, ὅσο ἠθικὸ-θρησκευτικὸ χαραχτῆρα. Ὅπως ὁ Ἡσίοδος, ἔτσι καὶ ὁ Πίνδαρος δὲν ἀγνοεῖ, ὅτι οἱ Μοῦσες ξέρον ἄλλες φορὲς νὰ εἰποῦν ψεῦδεα πολλὰ ἐτύμοισιν ὁμοῖα—πολλὰ ψέματα ὅμοια μ' ἀλήθειες—καὶ πὼς τὴν ἀπάτη τὴν εὐκολύνει ἡ χάρις τοῦ τραγουδιοῦ. Ἐτσι ἀπόχτησε μεγάλη φήμη ὁ Ὀδυσσεύς, χωρὶς νὰ τὴν ἀξίση, μὲ τὴ μοῦσα τοῦ Ὀμήρου, ποὺ ἐγνώριζε σὲ πολλὰ ψέματα νὰ δίνη τὴν ὁμορφιὰ τοῦ ἀληθινοῦ. Ἀπὸ μιὰ τέτοια ἐμπνεύση ξέρει καὶ προφυλάγεται ὁ Πίνδαρος. Στὸ ἔργο του τὴ χάρις, ποὺ σκεπάζει ἀνάξιο περιεχόμενον, δὲ θὰ τὴ βοῆ κανεῖς ποτέ.

Καιρὸς ἔτι νὰ ἰδοῦμε στὴν πράξη τὴν προσπάθεια τοῦ Πινδαροῦ νὰ δώσῃ μιὰ παράδοση διορθωμένη, μὲ θεοὺς ἀνυψωμένους καὶ κατάλληλη νὰ περιλάβῃ καὶ νὰ ἐκφράσῃ τὴ σοφία τοῦ ποιητῆ :

Στὸν πρῶτον Ὀλυμπιονικοῦ, ποὺ ἕμνει τὸν Ἱέρωνα, τὸν τύραννον τῶν Συρακουσῶν, νικητὴ στὴν Ὀλυμπιακὴ ἵπποδρομία τοῦ 476, ὁ Πίνδαρος παίρνει νὰ διηγηθῆ τοὺς Σικελιώτες γιὰ τὸν Πέλοπα, ἕναν ἥρωα μεγάλο, ποὺ λατρευόταν στὴν Ὀλυμπία. Ποιά μορφή εἶχε ἡ σχετικὴ παράδοση ὡς τότε :

Ὁ Τάνταλος, ὅταν τὸν ἀγαποῦσαν ἀκόμα οἱ θεοί, θέλησε κάποτε νὰ τοὺς ἀνταποδώσῃ ἕνα τραπέζι· γιὰ νὰ τοὺς δοκιμάσῃ ὅμως ἢ καὶ γιὰτὶ δὲν ἤξερε, τί νὰ τοὺς προσφέρῃ ἀντάξιόν των, ἔσφαξε κι' ἐμαγέρευε τὸν ἴδιον γιόντον, τὸν Πέλοπα. Στὸ τραπέζι ἀπάνω ἡ Δήμητρα ἀφηρημένη - εἴτε δὲν ξέρω ποιὸς ἄλλος - ἔφαγε ἕνα κομμάτι ἀπὸ τὸν ὄμο, πρὶν προφτάσῃ νὰ τὴν ἐμποδίσῃ ὁ Δίας, ποὺ δὲν εἶχε δυσκολευτῆ νὰ καταλάβῃ, τί εἶδους φαῖ τοὺς εἶχαν προσφέρει. Ἀμέσως τότε οἱ θεοὶ στὸν ἴδιον τὸ λέβητα, ποὺ εἶχε ὁ Τάνταλος ψήσει τὸν Πέλοπα, ἔβαλαν τὰ κομμάτια τοῦ νέου καὶ τὰ τοποθέτησαν πάλι πάνω στὴ φωτιά. Σὲ λίγο ὁ ἥρωας ξεπετάχτηκε ζωντανὸς ἀπὸ μέσα. Ἐνα κομμάτι ἐλεφαντόδοντο ἀντικατάστησε τὸν ὄμο τὸ φραγμένο.

Μὰ πὼς εἶναι δυνατόν ὁ Πίνδαρος νὰ δεχτῆ τοὺς θεοὺς ἀνθρωποφάγους ; Ἀδύνατον ! Μιὰ τέτοια ἱστορία δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀληθινή, πρέπει νὰ διορθωθῆ. Γιὰ τοὺς θεοὺς οἱ ἄνθρωποι μόνο καλὰ πρέπει νὰ λένε. Ὅσο ὁ Πίνδαρος δὲν παραμερίζει ἀθόρυβα ὅ,τι δὲν τοῦ ἀρέσει ἀπὸ τὴν παλιὰ παράδοση ἀπεναντίας, σὰν προσωπικὸς ποιητής, ποὺ εἶναι, τονίζει τὶς διαφορὰς, ποὺ χωρίζουν τὴν παλιὰ παραλλαγή τοῦ μύθου ἀπὸ τὴ δική του. Εἶναι αὐτὸς τώρα, ποὺ ξαναβρίσκει τὴν ξεχασμένη, ἀληθινὴ ὅμως ἱστορία. Πὼς τὴ δίνει :

Στὸ λέβητα μέσα ἔβαλε ἡ Κλωθὼ τὸν Πέλοπα μόλις γεννήθηκε, γιὰ νὰ τοῦ κἀνῃ τὸ πρῶτον μπάνιον. Ὅταν τὸν ἔβγαλε, ἀστραφτε κιόλας ὁ ὄμος τοῦ μωροῦ ἐλεφαντένιος—ἦταν τὸ δῶρον τῆς Μοίρας στὸ νεογέννητον. Σὲ κατοπινὰ χρόνια ἐκάλεσε ὁ Τάνταλος τοὺς Ὀλύμπιους σὲ τραπέζι, μέσα στοὺς ἄλλους καὶ τὸν Ποσειδῶνα. Ὁ θεὸς εἶδε τὸν Πέλοπα, ποὺ εἶχε πιά μεγαλώσει καὶ τοὺς οἰνοχοοῦσε. Πλανταγμένον

ἀπὸ πόθο μπροστὰ στὴν τόσην ὁμορφιὰ τοῦ ἄγοριου, τὸ ἄρπαξε ἐπάνω στὰ χουσὰ του ἄλογα καὶ τὸ ἔφερε στὸν Ὀλυμπο. Ἄδικα ζήτησαν τὸν Πέλοπα στὴ γῆ κάτω οἱ δικοί του. Καὶ τότε κάποιος φθονερός γείτονας πῆρε κι' εἶπε, ὅτι τὸν ἦρωα τὸν εἶχαν οἱ θεοὶ μαγερέψει καὶ φάει.

Στὴν καινούργια αὐτὴ μορφή, ποὺ δίνει ὁ Πίνδαρος στὴν παράδοση, δὲ θὰ παραξενέψη λίγο, ὅτι γιὰ ν' ἀπαλλάξη τοὺς θεοὺς ἀπὸ τὴν κατηγορία τῆς ἀνθρωποφαγίας ὁ ποιητὴς τοὺς παρουσιάζει νὰ κάνουν κάτι χειρότερο ἢ διάστροφους ἔρωτες—κάτι χειρότερο, ναί, ἀλλὰ γιὰ τὸ δικό μας πολιτισμό. Στὴν ἀριστοκρατικὴ, τὴν ἀντρικὴ κοινωνία, ποὺ ἀντιπροσωπεύει ὁ Πίνδαρος, ἡ παιδεραστία εἶναι κάτι, ποὺ συνηθίζεται καὶ ποὺ κάθε ἄλλο παρὰ ντροπὴ φέρνει τόσο στὸν ἔραστή ὅσο καὶ στὸν ἐρωμένο.

Στὸν Πίνδαρο ὁ μῦθος παίρνει μιὰν ἐντελῶς διαφορετικὴ μορφή· εἶναι ὅμως χαρακτηριστικὸ γιὰ τὸ σεβασμὸ τοῦ ποιητῆ στὴν παράδοση, ὅτι δὲν πετάει κανένα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τῆς παλιᾶς διήγησης, μόνο τοὺς δίνει καινούργια τώρα θέση, καινούργια σημασία: Στὸ λέβητα, ποὺ ξανάβρασαν ἄλλοτε τὸν Πέλοπα οἱ θεοί, παίρνει ὁ ἦρωας τώρα τὸ πρῶτο του μπάνιο· τὸ ἔλεφαντόδοντο δὲν ἀντικατασταίνει ἕναν φρωμένο ὦμο· εἶναι τὸ χάρισμα τῆς Κλωθῶς. Ἀκόμα καὶ τὴν ἀνθρωποφαγία τῶν θεῶν δὲν τὴν παραλείπει ἡ καινούργια διήγηση, τὴν ἀναφέρει κι' αὐτὴ, ὅμως ὄχι σὰν κάτι, ποὺ ἔγινε, ἀλλὰ σὰ μιὰ ψεύτικη, κακόβουλη διάδοση.

Ἄς παρακολουθήσωμε τὴ συνέχεια τῆς ἱστορίας στὸν Πίνδαρο:

Τὸν Τάνταλο τὸν ἀγάπησαν οἱ θεοὶ περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο θνητό· ὅμως αὐτὸς στὴν ἀχαριστία του τόλμησε νὰ κλέψῃ ἀπὸ τὴ θεία τροφή, τὸ νέκταρ καὶ τὴν ἀμβροσία, καὶ νὰ δώσῃ στοὺς ἄλλους ἀνθρώπους κάτω. Γιὰ νὰ τὸν τιμωρήσουν οἱ Ὀλύμπιοι τὸν ἔσφιξαν στὸν Ἄδη, ὅπου βασανίζεται φριχτὰ κι' ἀτέλειωτα· ὕστερα κατέβασαν καὶ τὸ γυιό του τὸν Πέλοπα στὴ γῆ πάλι, τὸν ἔκαναν ξανά θνητό.

Ὁ Τάνταλος τιμωριεῖται καὶ στὴν προπινδαρικὴ παράδοση. Ἦταν ἀπὸ παλιὰ χρόνια ὁ τύπος τῆς ἀχαριστίας, σὰν τὸν Ἰξίωνα, τὸ Βελλεροφόντη καὶ ἄλλους. Ὅμως ἐκεῖνο, ποὺ πρέπει νὰ τονιστῆ εἶναι, πὼς ὁ Πίνδαρος συνεχίζοντας τὴ διήγηση δίνει ἀμέσως ὕστερα τὸν ἀντίθετο ἀκριβῶς τύπο, τὸν τύπο τῆς εὐγνωμοσύνης· κι' εἶναι θεὸς αὐτός, ποὺ τὸν ἐνσαρκώνει:

Ὅταν, λέει, ξαναγυρισμένος στὴ γῆ ὁ γυιὸς τοῦ Ταντάλου ἀντρώθηκε, θέλησε νὰ πάρῃ γυναῖκα τοῦ τῆ βασιλοπούλα τῆς Πίσας, τὴν Ἰπποδάμεια· μὰ γιὰ νὰ τὸ κατορθώσῃ ἔπρεπε πρῶτα νὰ παραβγῆ μὲ τὸν πατέρα της, τὸν ἄγριον Οἰνόμαο, τρέχοντας πάνω στὸ ἄρμα του καὶ νὰ νικήσῃ. Ἀρκετοὶ μνηστῆρες εἶχαν ὡς τότε χαθῆ, γιατί ὁ Οἰνόμαος εἶχε ἄλογα, ποὺ ἔτρεχαν πολὺ. Ὅμως ἦρθε τώρα ἡ ὥρα νὰ νικηθῆ κι' αὐτὸς ἀπὸ τὸν Πέλοπα. Πρὶν ἀγωνιστῆ, ὁ νέος κατεβαίνει μιὰ νύχτα κοντὰ στὴ θάλασσα μονάχος καὶ καλεῖ τὸν παλιό του ἔραστή, τὸν Ποσειδῶνα. Ὅταν ἐκεῖνος παρουσιάζεται, ὁ ἦρωας τοῦ θυμίζει τὴν

παλιά των σύνδεση και τοῦ ζητεῖ γι' ανταπόδοση τώρα τῆ βοήθειά του, γιὰ νὰ κερδίση τὴν κόρη. Ὁ θεὸς μὲ ὅλη τὴν εὐχαρίστηση τοῦ χαρίζει ἓνα ἄρμα μὲ ἄλογα φτερωτὰ κι' ὁ νέος νικᾷ, σκοτώνει τὸν Οἰνόμαο καὶ παίρνει δική του τὴν Ἴπποδάμεια.

Ὁλόκληρη ἡ νυχτερινὴ σκηνὴ τῆς συνάντησης τοῦ θνητοῦ μὲ τὸν παλιό του ἔραστή εἶναι ἐπινοημένη ἐλεύθερα ἀπὸ τὸν Πίνδαρο. Στὴν παλαιότερη παράδοσις ἡ νίκη κερδιζόταν μὲ τὴ δόλια βοήθεια τοῦ Μυρτίλου, ποὺ ἦταν ὁ ἠνίοχος τοῦ Οἰνομάου. Ἀλλάζοντας στὸ σημεῖο αὐτὸ τὸ μῦθο ὁ ποιητὴς δὲ θέλει τόσο ν' ἀποφύγη τὸ δόλο στὴ νίκη τοῦ ἥρωά του, ὅσο νὰ παρουσιάσῃ τὸν Ποσειδῶνα ν' ανταποδίνῃ μ' εὐγνωμοσύνη τὴν παλιὰ χάρη. Ὁ ἔραστής θεὸς κρατῶντας ἀπὸ παλιούς καιροὺς τὴν ἀνάμνηση τῆς ἀγάπης του ἀντιχαρίζεται στὸν ἐρωμένο, κι' ἄς εἶναι αὐτὸς ὁ γυιὸς τοῦ Ταντάλου. Ὁ θνητὸς εἶχε πληρώσει μ' ἀγνωμοσύνη τὴν ἀγάπη τῶν θεῶν, ποὺ τὸν εἶχαν κάνει ὁμοτροπέζοι των κι' ἀθάνατο—στὸ γυιὸ τοῦ ἀχάριστου θνητοῦ ὁ θεὸς ἐκδηλώνει τὴν εὐγνωμοσύνη του μὲ ἔργα. Δὲν εἶναι πιά ἡ τιμωρία τοῦ Ταντάλου μόνο, ποὺ κηρύχνει ἀρνητικὰ, πῶς τὸν εὐεργέτη του πρέπει κανεὶς νὰ τὸν ἀντιπληρώνη μὲ ἀνάλογη χάρη· εἶναι κι' ὁ θεὸς τὸ θετικὸ πρότυπο τῆς εὐγνωμοσύνης τώρα. Κι' ἄλλοῦ ὁ Πίνδαρος συνηθίζει νὰ συζεύη ἓνα θετικὸ μ' ἓνα ἀρνητικὸ παράδειγμα: στὴν κακία τοῦ Φάλαρι ἀντιπροβάλλει τὴν ἀρετὴ τοῦ Κροίσου, στὸν ἀχάριστο, τὸ θεομίσητο Ἰξίονα τὸν Κινύρα, τὸ μυθικὸ, τὸν ἀγαπημένο τοῦ Ἀπόλλωνα βασιλιᾷ τῶν Κυπρίων.

Μιὰ δεύτερη παράδοσις ἀπὸ ἀνάλογες αἰτίες μετασχηματισμένη:

Στὸν τρίτον Πυθιόνικο, ποὺ δὲν εἶναι παρὰ ἓνα γράμμα σταλμένο στὸν Ἰέρωνα πάλι, ὁ Πίνδαρος διηγεῖται τὴν ἱστορία τῆς Κορωνίδας, ποὺ τὴ βρῆκε σὲ μιὰν ἀπὸ τὶς Ἅοιες, κάτι ἐπικά ποιήματα, ποὺ μᾶς παραδόθηκαν σὰν ἔργα τοῦ Ἡσιόδου ὅλα. Νὰ πῶς ἔδινε ἡ παλιὰ Ἅοία τὸ μῦθο:

Στὴ Θεσσαλία ζοῦσε σὲ παλιούς καιροὺς μιὰ βασιλοπούλα, ἡ Κορωνίδα· ἐκεῖ τὴν εἶδε μιὰ μέρα, καθὼς ἔπλενε τὰ πόδια της στὴ λίμνη, ὁ Ἀπόλλωνας, τὴν ἀγάπησε ἀμέσως καὶ τὴν ἔκανε δική του. Σὲ λίγο ἡ κόρη ὑποχρεώθηκε νὰ παντρευτῆ τὸν ἄντρα, ποὺ τῆς εἶχε διαλέξει ὁ πατέρας της, τὸν Ἴσχυ, ἀπὸ μιὰ συγγενικὴ βασιλικὴ γενιά. Ὅσο ἓνα πουλί, ὁ κόρακας, εἶδε τοῦ γάμου τὶς ἐτοιμασίες καὶ πέταξε γρήγορα νὰ φέρῃ τὴν εἶδηση στὸν Ἀπόλλωνα. Ὁ θεὸς στὸ θυμὸ του ξεσπάει πρῶτα ἐπάνω στῶν κακῶν τὸν ἄγγελο, τὸν καταρριέται νὰ μαυρίσῃ. Ἀπὸ τότε ὁ κόρακας ἔχασε τὸ ἄσπρο του χρῶμα καὶ πῆρε αὐτό, ποὺ κρατεῖ ὡς σήμερα ἀκόμη. Ὑστερα ὁ θεὸς σκοτώνει τὸ γαμπρὸ τὸν Ἴσχυ, ἐνῶ τὴν Κορωνίδα στέλνει τὴν ἀδερφή του τὴν Ἀρτεμη καὶ τὴ ρίχνει νεκρὴ μὲ τὰ βέλη της, μαζί της κι' ἄλλες πολλὲς γυναῖκες τῆς φυλῆς της.

Ἄς ἰδοῦμε, πῶς διηγεῖται ὡς ἔδῳ τὴν ἴδια ἱστορία ὁ Πίνδαρος: Πρῶτα-πρῶτα ὁ κόρακας, ποὺ ἔφερε τάχα τὴν κακὴν εἶδηση στὸν

Ἄπολλωνα, λείπει τώρα, εὐκόλα καταλαβαίνομε γιατί. Πῶς εἶναι δυνατό ὁ δελφικὸς θεός, αὐτὸς ποὺ ξέρει τὰ περασμένα, τὰ τωρινὰ καὶ τὰ μελλούμενα, νὰ ἔχη ἀνάγκη ἀπὸ ἓνα πουλί, γιὰ νὰ μάθῃ τί γίνεται ἐπάνω στὴ γῆ, καὶ μάλιστα γιὰ πράγματα, ποὺ ἐνδιαφέρουν ἄμεσα τὸν ἴδιον ; Ὅχι ! ἡ ἀλήθεια εἶναι, ὅτι ὁ Λοξίας πῆρε εἶδηση γιὰ τὴν ἀπιστία τῆς Κορωνίδας ἀπὸ τοὺς Δελφούς, ὅπου ἔτυχε νὰ βρῖσκεται τὴν ὥρα ἐκείνη, μονάρχος του, ἔπαντα ἰσάντι νόφ, μὲ τὸ νοῦ του, ποὺ ὄλα τὰ ξέρει.

Καὶ μιὰ ἄλλη ὁμῶς ἀλλαγὴ : ἡ παλιὰ Ἡοία παρουσίαζε τὸν Ἄπολλωνα ὄχι μόνο νὰ μαθαίνει ἀπὸ ἄλλους ὅ,τι ἔπρεπε αὐτὸς νὰ ξέρῃ, ἀλλὰ καὶ ν' ἀδικῇ. Γιατὶ ἀδίκη βέβαια ἦταν ἡ τιμωρία τῆς νέας, τὴν ὥρα ποὺ ἐκείνη δὲν ἔκανε ἄλλο παρὰ νὰ ὑποκύψῃ σὲ μιὰ νόμιμη ἔνωση μὲ τὸ θνητό, ποὺ τῆς εἶχε ὁ πατέρας τῆς διαλέξει. Ἦταν δυνατό μιὰ κόρη ν' ἀντισταθῇ στὴν πατρικὴ θέληση ; Τοῦ θεοῦ ὁ θυμὸς ξεσποῦσε λοιπὸν ἐπάνω σὲ μιὰν ἀθώα. Ὅμως ὁ Πίνδαρος θὰ φροντίσῃ ν' ἀπαλλάξῃ τὴν Ἄπολλωνα ἀπὸ μιὰ τέτοια κακία, τὸ ἀδίκημα θὰ μεταβιβαστῇ τώρα ἀπὸ τὸ θεὸ στὴ θνητὴ κι' ὁ φόνος θὰ παρουσιαστῇ σὰ μιὰ τιμωρία, ποὺ ἄξιζε νὰ γίνῃ : ὁ ποιητὴς βάζει τὴν Κορωνίδα μετὰ τὴν ἔνωσή της μὲ τὸν Ἄπολλωνα, τὴ στιγμὴ ποὺ κρούβει στὰ σπλάχνα τῆς μέσα τοῦ θεοῦ τὸ σπέρμα, χωρὶς νὰ περιμένῃ νὰ ἔρθῃ ἡ ὥρα ἐνὸς νόμιμου γάμου, νὰ κοιμᾶται θεληματικὰ καὶ κρυφὰ ἀπὸ τὸν πατέρα τῆς—ἐπίτηδες τονίζεται ἡ λεπτομέρεια αὐτὴ—μαζὶ μ' ἓναν ἄντρα, ποὺ δὲν εἶναι κανὸν συγγενῆς ἢ συμπατριώτης τῆς. Γιατὶ κι' ἐδῶ νεωτερίζει ὁ Πίνδαρος : παρουσιάζει ἐπίτηδες τὸν Ἴσχυ σὰν ἀπὸ τὴν Ἀρκαδία. Στὴν ἄνομη ἀγκαλιὰ τοῦ ξένου αὐτοῦ ξεπέφτει ἡ Κορωνίδα. Ἐνας δόλος ἀθεμῖς, ἄνομος βαραίνει ἔτσι τὴν κόρη. Στὴν ἀνοησία τῆς εἶχε καταφρονήσει τὸ θυμὸ τῶν Ὀλυμπίων, μ' ἐλπίδες ἀκατόρθωτες κυνήγησε πράγματα ἀδύνατα καὶ γι' αὐτὸ τιμωρήθηκε.

Μὰ τὸ παιδί του τὸ ἀγέννητο—ἔτσι συνεχίζεται ἡ διήγησις—ὁ Ἄπολλωνας τὸ λυπᾶται καὶ τὸ σώζει τὴ στιγμὴ, ποὺ τῆς Κορωνίδας τὸ σῶμα καίγεται ἐπάνω στὴ νεκρικὴ πυρά. Ἔτσι μεγάλωσε ὁ Ἀσκληπιὸς—γι' αὐτὸν πρόκειται—, ποὺ ἔξακολουθεῖ καὶ στὸν Πίνδαρο ἀκόμη νὰ εἶναι ἓνας ἀπλὸς ἥρωας, ὄχι θεός. Γρήγορα ὁμῶς ὁ Δίας ἀναγκάζεται νὰ τὸν κεραυνώσῃ, γιὰτὶ μὲ τὶς ἰατρικὰς τῆς τέχνης ἔφτασε ν' ἀνασταίνει νεκρούς, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ κερδίσῃ χρήματα. Κι' αὐτὸς τὸ παράδειγμα τοῦ θνητοῦ, ποὺ τιμωρεῖται, γιὰτὶ ζήτησε νὰ ξεπεράσῃ τὰ ὅρια, ποὺ ἔχουν στηθῆ γῦρο στὴ γῆ :

*Ὅσα μᾶς πρέπουν μόνο ἀπ' τοὺς θεοὺς σωσιό εἶναι
μὲ τὰ θνητά μας φρένα νὰ ζητοῦμε
τὸ ποὺ γιὰ μᾶς ὠρίστηκε κατέχοντας,
ποιὰ μοῖρα μᾶς κρατάει.*

Ψυχὴ μου ἀγαπημένη,

μιά ζωή μὴν κνηγᾶς ἀθάνατη
μόχτα γιὰ ὅ,τι μπορεῖ νὰ γίνη μόνο! *)

Αὐτὴ εἶναι ἡ συμβουλή, ποὺ ἔχει νὰ δώσῃ ὁ Πίνδαρος στὸν Χίρωνα, ποὺ δὲν κατώρθωσε νὰ νικήσῃ μιὰ νίκη καινούργια στὴν Ὀλυμπία κι' ἀπάνω σ' αὐτὸ εἶναι κι' ἄρρωστος καὶ ὑποφέρει τὸν καιρὸ αὐτὸ καὶ γρινιάζει ξεχνώντας, πὼς εἶναι θνητὸς καὶ πρέπει νὰ δεχτῇ ὅσα τοῦ στέλνουν οἱ θεοί. Τὰ παραδείγματα τῆς Κορωνίδας καὶ τοῦ Ἀσκληπιοῦ θὰ τοῦ δείξουν, ποῦ μπορεῖ νὰ φτάσῃ ἡ ἀχαλίνωτη ἀνθρώπινη ὕβρις, καὶ θὰ τὸν μάθουν νὰ στέρξῃ στὴν τύχη του.

Στὶς περιπτώσεις, ποὺ εἶδαμε ὡς τώρα, τὰ στοιχεῖα τῆς παλαιότερης παράδοσης ἀναχωνεύονται εἴτε διασκευάζονται εἴτε παραλείπονται ἐντελῶς. Ὑπάρχει ὅμως κι' ἓνας ἄλλος τρόπος νὰ διορθωθῇ ὁ μῦθος, ὅταν δὲν ἄρῃση: Τὰ γεγονότα, ὅσα ἀναφέρει ἡ παλιὰ διήγησις, δέχεται καὶ τώρα ὁ ποιητής, ὅτι εἶναι πραγματικά, ὅτι ἔγιναν ὅμως τὰ αἴτια, ποὺ τὰ προκαλοῦν εἶναι λέει βαρύτερα, ὅχι τόσο ἐπιφανειακά, ὅσο τὰ πίστεψαν ἄλλοτε:

Μιὰ Ἡοία πάλι παρουσίαζε τὸν Ἀπόλλωνα ξανά νὰ ἐρωτεύεται ἄφρονικὰ μιὰν ἄρρενωπὴ νέα, τὴν Κυρήνη, καθὼς τὴν εἶδε νὰ παλεύῃ χωρὶς ὄπλα μ' ἓνα λιοντάρι μιὰ μέρα στὰ δάση τοῦ Πηλίου. Μὰ ποιά ἦταν αὐτὴ ἡ κόρη δὲν ἤξερε καὶ γι' αὐτὸ ρωτοῦσε καὶ μάθαινε ἀπὸ τὸ Χίρωνα τὸν Κένταυρο. Στὴν ἀφέλειά του ὁ παλιὸς ποιητής δὲ δυσκολεύτηκε νὰ παρουσιάσῃ τὸν παντογνώστη δελφικὸ θεὸ νὰ παίρνῃ ἀπὸ ἄλλους πληροφορίες γιὰ κάτι ποὺ ἀγνοοῦσε—κάτι ἀνάλογο μ' αὐτό, ποὺ ἔκανε καὶ τῆς προηγούμενης Ἡοίας ὁ ποιητής. Ὁ Πίνδαρος δὲν ἔχει τὴν ἴδιαν ἀφέλεια κι' ὅμως, ὅταν παίρνῃ νὰ διηγηθῇ τὴν παράδοση σ' ἓναν ἐπίνικο, βάζει κι' αὐτὸς τὸν Ἀπόλλωνα νὰ ρωτᾷ τὸ Χίρωνα γιὰ τὴν Κυρήνη. Μὰ δὲν εἶναι ποὺ δὲν ξέρει, ποιά ἡ κόρη, ποὺ τῆς καμαρώνει τὴ χάρη καὶ τὴ λεβεντιά. Ἡ ἀγνοία εἶναι προσποιημένη κι' ἔχει τὸ λόγο τῆς μᾶς τὸν φανερώνει χαμογελώντας ὁ Κένταυρος, καθὼς ἀπαντᾷ στὸ θεό: εἶναι ἡ ντροπή, ποὺ κάνει καὶ τοὺς ἀθάνατους ἀκόμη νὰ μὴ μιλοῦν φανερὰ γιὰ τὰ ἔργα τῆς ἀγάπης. Γι' αὐτὸ κι' ὁ Φοῖβος, μ' ὄλο ποὺ δὲν τὸν ἀγγίζει ποτὲ τὸ ψέμα, παρουσιάζεται ἐδῶ νὰ κρύβῃ τὴν ἀλήθεια:

Ρωτᾶς γιὰ τὴ γενιά τῆς κόρης, ποῦθε, σύ, ποὺ ξέρεις
τοὺς δρόμους ὅλους καὶ τὸ τέλος, κύριε, τῶν πραγμάτων ὅλων,
κι' ὅσα τὴν ἀνοιξὴν ἢ γῆς φυτρώνει φύλλα,

*) Χρὴ τὰ εἰκότα παρ δαιμόνων μαστευέμεν θναταῖς φρασίν
γνόντα τὸ παρ ποδός, οἷας εἰμέν αἴσας.
Μή, φίλα ψυχά, βίον ἀθάνατον
σπεῦδε, τάν δ' ἔμπρακτον ἀντλεῖ μαχανάν (59).

καὶ πόσῃν ἄμμο ξεσηκῶνον σὲ ποτάμια
καὶ θάλασσεσ τὰ κύματα κι' ἢ ὄρμη τῶν ἀνεμων,
κι' ἀκόμα ὅ,τι θὰ γίγη κι' ἀπὸ ποῦ, τὸ βλέπεις;
Μ' ἔναν σοφὸ ὅμως τῶρα ἂν εἶναι γιὰ τὰ παραβγῶ, σοῦ λέω...*)

Ἡ παρατήρηση τοῦ Κενταύρου γιὰ τὴν ψυχολογικὴ διάθεση τοῦ θεοῦ, ποὺ τὸν κάνει τῶρα νὰ ρωτᾷ κι' ἄς ξέρη, δίνει στὸν Πίνδαρον τὴ δυνατότητα, χωρὶς ν' ἀλλάξη τὰ περιστατικὰ τῆς παλαιᾶς ἱστορίας, ν' ἀπομακρύνῃ τὸ στοιχεῖο τῆς ἀγνοίας, ποὺ δὲν μποροῦσε πιά νὰ συμβιβαστῇ μὲ τὴν ἰδέα, ποὺ ἔκλεινε ὁ νέος τῶρα ποιητῆς μέσα του γιὰ τὸν δελφικὸ θεό.

Λυποῦμαι, ποὺ δὲν μπορῶ νὰ πραγματευτῶ πλατιά κι' ἄλλους πινδαρικοὺς μῦθους. Τουλάχιστο νὰ τονίσω καὶ πάλι τοῦτο μόνο: τὸ θρησκευτικὸ-ἠθικὸ στοιχεῖο παίρνει στὸ μῦθο τοῦ Πινδαρου κεντρικὴ σημασία. Ὁ ποιητῆς ἐξαίρει τὸ στοιχεῖο αὐτὸ εἴτε ὑπάρχει ἐξαρχῆς στὴν παράδοση εἴτε τὸ δημιουργεῖ τῶρα γιὰ πρώτη φορὰ ὁ ἴδιος:

Στὸν πρῶτον Ὀλυμπιόνικο εἶδαμε τὸν Πέλοπα νὰ προσεύχεται μέσα στὴ νύχτα: πρέπει κανεὶς νὰ μπορῇ νὰ διαβάσῃ τὰ λόγια τοῦ ἥρωα στὸ πρωτότυπο, γιὰ νὰ χαρῇ τὴ συγκίνησή των. Σ' ἕναν ἄλλον Ὀλυμπιόνικο μιὰ ἀνάλογη προσευχὴ τοῦ Ἰάμου στὸν Ποσειδῶνα πάλι, ἀλλοῦ τοῦ Ἡρακλῆ στὸ Δία γιὰ τὸν Αἴαντα, ποὺ πρόκειται νὰ γεννηθῇ. Ὑστερα ἡ ἀγάπη τῶν Διοσκούρων μεταξύ των, ἡ ἀγνόητα κι' ἠπίστη τοῦ Πηλέα, ἡ εὐσέβεια τοῦ Ἀντίλοχου πρὸς τὸν πατέρα του, καθὼς θυσιάζεται γιὰ νὰ τὸν σώσῃ, ἡ ἰδανικὴ μορφή τοῦ Ἰάσωνα—σὲ κάθε παράδοση ξέρει ὁ ποιητῆς νὰ δώσῃ ἠθικὸ βάθος. Τοῦ Ἡρακλῆ τὰ κατορθώματα παρουσιάζουν ἐλαττωμένη, ὅσο γίνεται, τὴ βιαιότητα: τὰ παραδείγματα τοῦ Πηλέα καὶ τοῦ Κάδμου δείχνεται πόση ἐναλλαγὴ εὐτυχίας καὶ δυστυχίας ὑπάρχει στὴν ἀνθρώπινη ζωὴ. Ὁ Τάνταλος, ἡ Κορωνίδα, ὁ Ἀσκληπιός, ὁ Τίτυός, ὁ Βελλεροφόντης εἶναι οἱ εὐεργετημένοι ἀπὸ τοὺς θεοὺς, τολμοῦν ὅμως νὰ ξεπεράσουν τὰ ὅρια, ποὺ ἔχουν ὀριστῆ στὴ θνητὴ φύση—τὸ πῶς συνηθισμένο τῶν ἀνθρώπων ἀμάρτημα—, ἀχαριστοῦν στοὺς θεοὺς καὶ τιμωροῦνται.

*) ... Κούρας δ' ὀπόθεν γενεάν
ἐξερωτᾷς, ὦ ἄνα; κύριον ὅς πάντων τέλος
οἶσθα καὶ πάσας κελεύθους·
ὅσα τε χθῶν ἠρινὰ φύλλ' ἀναπέμπει, χθιπόσαι
ἐν θαλάσῃ καὶ ποταμοῖς ψάμαθαι
κύμασι ριπαῖς τ' ἀνέμων κλονέονται, χῶτι μέλλει χθιπόθεν
ἔσσειται, εὔ καθορᾷς.
Εἰ δὲ χρεὶ καὶ παρ σοφὸν ἀντιφερῆσαι
ἔρέω ...

(Πινθ. 9, 43)

* * *

Ἡ προσπάθεια τοῦ Πινδάρου γιὰ μιὰν ἀνανέωση τῶν ἰδανικῶν, ποῦ πίστευε μιὰ ἀριστοκρατικὴ κοινωνία ἐποχῶν περασμένων πιά, ἦταν ἐξαρχῆς καταδικασμένη σ' ἀποτυχία. Τὸν ἐχθρὸ τὸν εἶχε πολὺ νωρὶς καταλάβει ὁ Πίνδαρος, ὅμως μάταια ζήτησε νὰ τὸν πολεμήσῃ: ἦταν τὸ ἰωνικὸ πνεῦμα, αὐτὸ ποῦ ὅλο κι' ἀπλώνε μετὰ τὴν ἐπαναστατικότητά του ἐνάντια στὴν παράδοση, σὲ κάθε παράδοση, μετὰ τὴ μεγάλη ἐχτίμηση στὴ λογικὴ σκέψη καὶ στὴ μάθηση, μετὰ τὴν ἀπιστία του. Τὸ κήρυγμα τῶν σοφιστῶν εἶχε ἀρχίσει νὰ μαγεύῃ τοὺς νέους. Ὁ Πίνδαρος πρόφτασε νὰ ἴδῃ, πόσο μάταιη στάθηκε ἡ προσπάθειά του. Ἐξήση καὶ τὴν ὑπόταξη τῆς Αἴγινας, τοῦ ἀγαπημένου του ἀριστοκρατικοῦ νησιοῦ στὴ σκληρὴ, δημοκρατικὴ Ἀθήνα. Ὅμως ἡ πίστη του σ' αὐτὰ ποῦ εἶχε καὶ νέος πιστέψει δὲν ἐκλονίστηκε. Καὶ στὸ τελευταῖο του ποίημα, κι' ἄς εἶχαν περάσει τόσα χρόνια γεμάτα πείρα ἱστορικὴ, κυριαρχεῖ ἡ ἴδια ἀριστοκρατικὴ ἀντίληψη τῆς ζωῆς, ἡ ἴδια ὑπερβολικὴ ἐχτίμηση μιᾶς ἀθλητικῆς νίκης, ἡ ἴδια ἐπιθυμία γιὰ τὴ θεοποιημένη Ἥσυχία, ἡ ἴδια πίστη στοὺς θεούς, ἡ ἴδια ἐπίγνωση τῆς ἀνθρώπινης ἀδυναμίας — ἴσως ἐδῶ τὰ ἐβδομήντα χρόνια, ποῦ εἶχε ζήσει, τὸν ἔκαναν πιὸ ἀπαισιόδοξο. Ἄς ἀκούσωμε μερικοὺς ἀπὸ τοὺς τελευταίους του στίχους :

*Γιὰ λίγο μόνο στοὺς θνητοὺς τῆς εὐτυχίας τὸ ἀνέβασμα
χρατάει ἔτσι καὶ πέφτει κατὰ γῆς
τραυταγμένη, χωρὶς νὰ τ' ἀπαντέχη ὁ νοῦς μας.
Ἐμεῖς, ποῦ ζοῦμε μιὰν ἡμέρα μόνο! τί θὰ πῆ
γιὰ κάποιον νὰ ᾿ναι, τί καὶ νὰ μὴν εἶναι;
ὁ ἄνθρωπος τ' ὄνειρο ἐνὸς ἡσκιον! ὅμως ἡ δόξα θεόσταλη
σὰν ἔρθῃ, φέγγος ἀκλονιάει λαμπρὸ τὸν ἄντρα κι' ἡ ζωὴ γλυκαίνει! *)*

Ὅτι τὸ λαμπρὸ αὐτὸ φέγγος τῆς δόξας συνοδεύει τὸν ἄνθρωπο κι' ἀφοῦ πεθάνῃ, εἶναι κι' αὐτὸ μιὰ πίστη τοῦ Πινδάρου ἀκλόνητη. Μετὰ τὸ τραγούδι του θέλησε ἀκριβῶς τουλάχιστο τὴ δόξα καὶ τὴν τιμὴ τῶν νικητῶν νὰ σώσῃ ἀπὸ τὸ θάνατο. Ἦταν μεγάλος καὶ τὸ κατώρθωσε. Ὅτι καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ Πινδάρου τὴ δόξα θὰ τὴ διαιωνίσουν τὸ τραγούδι του κι' ἡ πίστη του, κι' αὐτὸ τὸ ξέρει ὁ ποιητής. Κι' οὔτε σ' αὐτὸ γελάστηκε. Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ὁ τρόπος, ποῦ προσπάθησε ν' ἀνυ-

*)

... ἐν δ' ὀλίγῳ βροτῶν
τὸ τερπνὸν αὔξεται· οὕτω δὲ καὶ πίτνει χαμαὶ
ἀποτρόπῳ γνώμα σεσεισμένον.

Ἐπάμεροι· τί δέ τις; τί δ' οὐ τις; σκιᾶς ὄναρ
ἄνθρωπος. Ἄλλ' ὅταν αἴγλα διόσδοτος ἔλθῃ,
λαμπρὸν ἔπεστι φέγγος ἀνδρῶν καὶ μείλιχος αἰὼν (Πυθ., 8, 92).

ψώση τοὺς θεοὺς καὶ νὰ σώση τὴ μυθικὴ παράδοση, δὲν μπορεῖ πιά καθόλου νὰ ἱκανοποιήσῃ τὶς ψυχὰς στὰ χρόνια, πού ἀκολουθοῦν, στὰ χρόνια, πού ἔχουν ἀναπτύξει ἐξαιρετικὰ τὸ λογικὸ κριτήριον κι' ἀπάνω σ' αὐτὸ ζητοῦν νὰ μετρήσουν τὰ πάντα, ἀκόμα κι' ὅ,τι δὲν μπορεῖ νὰ μετρηθῇ μ' αὐτό, τὴν παράδοση καὶ τὴ θρησκεία. Εἶναι ἀλήθεια, πὼς ἡ ποίηση τοῦ Πινδάρου γιὰ τὸν σύγχρονό του κιόλας "Ἴωνα κλείνει μέσα της ἀξίες, πού πάλιωσαν πιά. "Ὁμως ἓνα εἶναι βέβαιον: τὸν Πίνδαρον ἀκόμα καὶ στὴν Ἀθήνα, στὸ μεγαλύτερον ἰωνικὸ κέντρο, στὴν Ἀθήνα τῶν σοφιστῶν καὶ τοῦ Εὐριπίδη, δὲν τὸν ἀπόλειπε ἡ τιμὴ. Ὁ κόσμος καὶ τότε κι' ἀργότερα κρατεῖ στὴ μνήμη του τὰ τραγούδια του, θαυμάζει καὶ τιμᾷ τὴ σοφία του. Εἶναι ὁ μέγας.